

Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” передбачає зміни підходів до організації життєдіяльності дітей, яка має бути насиченою цікавим змістом їхнього буття разом з дорослим у спеціально створеному розвивальному просторі.

Під змістовним буттям слід розуміти повноцінне проживання дитиною кожного дня, коли максимальною мірою задовольняються фізіологічні, пізнавальні, духовні, естетичні, комунікативні та інші потреби, запити, інтереси з урахуванням бажань, можливостей, здібностей і нахилів малюка. Освітній процес має домірно включати різні види дитячої діяльності, адекватні віковим вихованців, передусім ті, в межах яких формуються важливі вікові новоутворення і які сприяють подальшому розвитку кожної маленької особистості в усіх сферах життєдіяльності. Для реалізації цих завдань педагог має вільно володіти багатим арсеналом організаційних форм, засобів, методів і прийомів впливу на вихованців.

Дитяча життєдіяльність передбачає педагогічно виважене поєднання таких типів діяльності дошкільників: організована та самостійна (вільна).

Організована діяльність

Вона включає ті форми освітньої роботи, через які під безпосереднім керівництвом педагога, за його участі вихованці залучаються до різноманітних видів специфічної дитячої діяльності. Зокрема:

– *ігрової* (проведення дидактичних, рухливих, конструкторсько-будівельних ігор, драматизацій тощо);

– **навчально-пізнавальної** (заняття, гурткова, індивідуальна робота, спостереження та екскурсії у соціум і природу, пізнавально-розвивальні бесіди, дидактичні ігри, елементарні досліди й дитяче експериментування у повсякденному житті);

– **трудової** (індивідуальні й групові трудові доручення, чергування, колективна праця тощо);

– **художньої** (образотворчі, музичні, літературні заняття, художня праця, розваги, свята, гуртки художньо-естетичного циклу, індивідуальна робота тощо);

– **комунікативно-мовленнєвої** (спеціальні мовленнєві заняття, бесіди, розмови на особисті та спільні теми, створення й розв'язання певних ситуацій спілкування, індивідуальна робота в повсякденні, цілеспрямоване залучення дітей до спілкування під час усіх форм організації життєдіяльності);

– **рухової** (заняття з фізичної культури, плавання, музики, робота спортивних секцій та хореографічних гуртків, різні форми організації дитячої праці, рухливі ігри у повсякденному житті, фізкультурні свята, розваги, походи, ранкова і після денного сну гімнастики, фізкультурні хвилинки, паузи тощо).

Невід'ємна складова повноцінного буття дошкільника – організовані дорослими побутові процеси: вдягання – роздягання, умивання, прийом їжі, вкладання на сон, піднімання після сну тощо. Як і під час інших організованих форм життєдіяльності, з дорослішанням та набуттям певного досвіду дитина стає дедалі самостійнішою, ініціативнішою, відповідальнішою у різних побутових справах, хоча педагог безпосередньо скеровує, спрямовує її дії.

Будь-яка організована діяльність характеризується тим, що педагог заздалегідь продумує *мету, час, місце, умови, хід проведення тієї чи іншої форми роботи, потрібний для цього матеріал, обладнання, її*

зв'язок з іншими формами організації життєдіяльності, а також передбачає можливі дії дітей, форми впливу на них та очікувані результати.

За сучасним трактуванням організована діяльність ґрунтується на засадах партнерства, співробітництва педагога з колективом вихованців, підгрупою та окремою дитиною, а також дітей між собою з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних можливостей та потреб розвитку.

В організованій дитячій діяльності формується фонд “можу” (знання, уміння, навички) та скеровується формування фонду “хочу” кожного малюка (його потреб, інтересів, ставлень, запитів тощо). Організована діяльність є також основою для розгортання на належному змістовому та організаційному рівнях *дитячої діяльності самотійного, вільного типу*, сприяє розвитку важливих базових якостей особистості дитини – організованості, відповідальності, працелюбності, самовладанню, спостережливості, креативності. Значення цього типу діяльності зростає у зв'язку з підготовкою дошкільника до переходу на новий соціальний щабель, до нової соціальної ролі школяра, учня, до шкільного навчання й шкільного життя з його розмаїтою системою ділових взаємин. Сформовані в дошкільний період досвід участі в організованій діяльності, домірно регламентованій вимогами педагога і ролями інших дітей, навички довільного керування власними діями та підпорядкування свого “хочу” і “можу” новому фондові “*треба*” – запорука успішного входження старшого дошкільника у шкільне життя.

Форми такої освітньої роботи в дошкільному закладі *не повинні бути жорстко регламентовані у часі*: їх можна поміняти місцями в розпорядку дня, перенести на інший день, скоротити чи відвести більше часу на їх проведення – залежно від конкретної ситуації: погодних умов, затримки із завершенням попередньої форми, настрою, інтересів та

бажань дітей, непередбачених подій тощо. **Варто уникати зайвої задидактизованості, приділяти розвивальним та виховним завданням не менше уваги, ніж навчальним.**

З огляду на вимогу часу – посилити значення освіти дітей **старшого дошкільного віку** як підготовчого етапу до організованої, системної загальної середньої освіти – важливо забезпечити впродовж усього дошкільного дитинства організовану життєдіяльність дітей разом з дорослими у створеному для цього розвивальному просторі. При цьому обов'язковим є включення зазначених вище видів дитячої діяльності: ігрової, навчально-пізнавальної, трудової, комунікативно-мовленнєвої, художньої, рухової. В освітній роботі з 5-річними дітьми **увага акцентується на використанні потенційних можливостей організованої ігрової, навчально-пізнавальної і трудової діяльності.** Важливими при цьому є систематичне **спілкування** дітей з дорослими та між собою як умова успішного формування життєвої компетентності в усіх сферах та видах діяльності, **художня творчість** як спосіб самовираження й розвитку креативності особистості, а також активна **рухова діяльність** як чинник запобігання гіподинамії, оптимізації обмінних процесів у дитячому організмі й стимуляції розвитку та зміцнення всіх його органів і систем.

• **Організована ігрова діяльність дошкільників**

Організована ігрова діяльність дошкільників посідає особливе місце у системі організованих освітніх впливів, оскільки *власне ігрова діяльність – провідна упродовж усього дошкільного періоду.* Саме в ігровій діяльності відбуваються найважливіші зміни в дитячій психіці: виникають визначальні для успішного розвитку новоутворення, максимально проявляються психічні властивості й процеси, розвиваються ключові риси характеру, започатковуються базові особистісні якості, відбувається становлення образу “Я”. Ігрова

діяльність дошкільників – основа для виникнення інших специфічних видів дитячої діяльності, які пізніше відокремлюються від гри і набувають самотійного значення, наприклад, праця, учіння, художня творчість.

Організована ігрова діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі *передуює розгортанню самотійних ігор*. Її, як і інші види організованої діяльності, частіше ініціює та скеровує педагог, проте вона *може виникати із самотійної гри*, якщо потребує втручання і прямої участі самого вихователя через те, що дітям бракує досвіду самоорганізації, планування ігрових дій, знань правил гри, способів урегулювання конфліктів або подальшого розгортання сюжету тощо. Завдяки керівній ролі педагога, поданим ним зразкам ігрових дій та налагодження партнерських взаємин з усіма учасниками гри поступово формується ігровий досвід, що згодом дасть дітям можливість грати автономно, керуючись власними бажаннями, ініціативами, внутрішніми спонуканнями, симпатіями, творчими задумами, прийомами соціальної взаємодії з однолітками тощо.

Організовуючи гру, вихователь дбає про створення та оснащення ігрового простору з урахуванням віку дітей, їхніх інтересів, ігрових уподобань, визначає і застосовує прийоми залучення до гри, зацікавлення нею дітей, пояснення ходу, правил гри та дій учасників, розподілу ролей та ігрової атрибутики, спрямування та коригування ігрових дій вихованців та їхніх стосунків у процесі гри та оцінювання індивідуальних досягнень дітей, відмічає позитивні або негативні прояви у їхніх взаєминах, поведінці.

Організоване проведення будь-якої гри потребує ретельної попередньої, підготовчої освітньої роботи з дітьми з метою створення у дітей необхідного й достатнього запасу уявлень про світи природи, культури, людей і власного “Я”, вироблення навичок компетентної

поведінки. За цієї умови діти швидше зрозуміють зміст гри та поради педагога, оскільки будуть уже внутрішньо готові до прояву своєї компетентності через гру. **Тому в календарних планах освітньої роботи з дітьми різного віку має відображатися чітка система підготовки до ігрової діяльності як організованої, так і самотійної:** спостереження, екскурсії, розглядання творів образотворчого мистецтва, читання художньої літератури, перегляд діа-, мульт-, кінофільмів, прослуховування аудіозаписів, бесіди і розповіді вихователя у повсякденному житті, заняття різного змістового спрямування, систематична участь дітей у різних організованих вихователем формах роботи і видах діяльності.

Види ігор

В освітньому процесі дошкільного навчального закладу організована ігрова діяльність дітей включає *різні види ігор*.

Ігри з правилами (дидактичні, рухливі) здебільшого потребують організованого проведення, адже наявність у них чітких правил регламентує дії дітей, чим і визначається керівна функція педагога. Дидактичні й рухливі ігри мають конкретну мету, що дає змогу інтегрувати їх у різні форми організованої навчально-пізнавальної, рухової, мовленнєвої, навіть художньої діяльності. Наприклад, ці види ігор широко застосовуються на заняттях та під час індивідуальної роботи з фізичного, пізнавального, мовленнєвого, художньо-естетичного розвитку; фізкультурних, музичних, літературних свят і розваг, походів та екскурсій, спостережень. Ними варто також насичувати прогулянки, ранкові прийоми, вечірні години як окремими формами організованої діяльності дітей чи то в груповому приміщенні, чи то на свіжому повітрі.

Організовані дидактичні та рухливі ігри слід узгоджувати з певним етапом навчання дітей. **Так, рухливі ігри доцільні на етапі закріплення та автоматизації рухової навички, дидактичні – на**

етапах поглибленого вивчення матеріалу, закріплення, узагальнення, систематизації знань. У планах роботи вихователя має передбачатися періодичне повторення цих видів ігор, внесення у них варіативних змін та ускладнень стосовно правил, ігрових дій чи рухів, очікуваних результатів, використання посібників та обладнання, кількості учасників тощо.

Творчі ігри (сюжетно-рольові, театралізовані режисерські та драматизації, конструкторсько-будівельні) є різновидом вільної, самостійної діяльності дітей, яка здійснюється з дитячої ініціативи і є проявом самостійності, креативності дошкільників. Тут важливо враховувати, що творча гра проходить свій шлях становлення від елементарних маніпуляцій з предметами до предметно-ігрових дій і далі – до творчої гри, в якій діти самостійно створюють задум, розгортають сюжет, розподіляють і виконують взяті на себе ролі, регулюють ігрові та реальні міжособистісні стосунки, оцінюють досягнуті результати. Завдання педагога – сприяти своєчасному просуванню творчої гри на цьому шляху. **Без організованих прямих і непрямих педагогічних впливів та домірної участі самого дорослого у творчій грі дітей перехід від одного етапу розвитку творчої гри до іншого, вищого, затримується або й не відбувається.** Особливі труднощі виникають у розвитку змісту творчої гри. Якщо педагог зовсім не організовує її, а пускає на самоплив, покладаючись тільки на самодіяльність вихованців, то зміст такої гри і рівень дій дітей у ній не прогресують.

Наприклад, навіть старші дошкільники можуть у сюжетно-рольових іграх виконувати лише певні дії з іграшками, наслідуючи окремі дії людей згідно з узятою роллю, як 3-річні малюки, і не вміють відтворити стосунки між дорослими та дітьми, а тим більше – правила суспільної поведінки та суспільні стосунки між людьми. Такі примітивні ігрові прояви не сприяють досягненню розвивального, виховного,

навчального ефекту творчої гри.

До затримок розвитку творчої гри може призвести й неправильне, некероване наповнення предметно-ігрового середовища іграшками, атрибутами. Завважимо: у групах для дітей раннього і молодшого дошкільного віку має бути широкий асортимент іграшок і по кілька штук однакових, оскільки вони для цих дітей – відправна точка творчої гри; у старших дошкільників уже не іграшка визначає зміст гри, а, навпаки, творчий задум і зміст гри визначають добір іграшок. Тому в старших групах не варто мати багато однотипних іграшок, адже їх надлишок може притупляти ігровий інтерес, обмежувати дитячу уяву, винахідливість, що розвиваються при використанні для творчої гри предметів-замінників.

Міра самотійності дітей у творчих іграх залежить від вікових можливостей, обсягу знань дітей про навколишній світ, особистого досвіду їх комунікації, індивідуальних особливостей характеру, темпів загального розвитку та інших чинників. Самотійність формується поступово, тож і самотійна творча гра не виникає одразу. Дітей треба навчати обирати тему, формувати предметно-ігрове середовище, розвивати сюжет чи план гри, розподіляти ролі чи обов'язки, реалізовувати ігрові образи, знаходити можливості виходу із конфліктних чи спірних ситуацій тощо. У календарних планах зазначаються форми і прийоми підготовки дітей до творчих ігор, безпосереднього впливу на їхній зміст, відомості про особисту участь педагога в ігровому процесі.

Отже, в організованій ігровій діяльності важливо забезпечити активну позицію кожній дитині, стимулювати розвиток її творчих здібностей, формувати стійкий інтерес до пізнання навколишнього світу і себе в ньому, оволодіння різними видами діяльності.

• Організована навчально-пізнавальна діяльність

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному навчальному закладі – важлива складова освітнього процесу в усіх вікових групах. Її планують і проводять *відповідно до програмових завдань з урахуванням умов розвивального предметного, природного, соціального середовища і потреб, інтересів, запитів, здібностей дітей (їхнього індивідуального фонду “хочу”)*.

Організоване і кероване дорослим, а не пущене на самоплив навчання дошкільників дозволяє послідовно, у чіткій системі, формувати уявлення, елементарні знання та ставлення до світу природи, речей, людей, стосунків, емоцій і почуттів, власного “Я”, а також життєво і соціально важливі вміння і навички. Включаючись у таку діяльність, діти переживають радість відкриттів, подив від нового, оволодівають способами пізнання, дій. Систематичне залучення дошкільнят до цього виду діяльності дає їм перший *досвід навчальної діяльності* – провідної в найближчому майбутньому при зміні соціальної ролі в умовах шкільного життя.

Організоване навчання дошкільників сприяє розвитку *довільності психічних процесів і поведінки*, адже діти поступово навчаються концентрувати увагу на предметі вивчення, свідомо виконувати установку педагога на сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації, стримувати емоції й ситуативні бажання, контролювати й оцінювати будь-яку свою діяльність. Значним є і *виховний потенціал навчання*, який реалізується через добір змісту пізнання та ефективних методів, прийомів і засобів його подачі, способів взаємодії дітей між собою та з педагогом. Водночас через навчання оперувати знаннями й здобутими вміннями та навичками закладається основа ціннісних, моральних орієнтирів особистості дошкільника у світі природи, речей, мистецтва, гри, людей, їхніх стосунків, емоцій, станів, настроїв тощо.

Навчально-пізнавальну діяльність дошкільників не можна перетворювати на аналог шкільного поурочного навчання. Вона якісно відрізняється від класно-урочного навчання формами, методами та прийомами, засобами, стилем і рівнем взаємодії педагога з вихованцем, а не лише змістом, обсягом програмового матеріалу, рівнем вимог до дитини. Сукупність освітніх впливів у процесі цієї діяльності має підпорядковуватися передусім формуванню значущої для конкретної дитини *мотивації пізнання і навчання*, яка їй спрямовуватиме пізнавальну активність дошкільника, стимулюватиме розвиток у нього пізнавальних інтересів і почуттів, потребу в самостійному пошуку нових знань, установленні закономірностей, зв'язків, продуктивному застосуванні результатів пізнання.

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному закладі є цілеспрямованим *двобічним процесом*, в якому органічно поєднуються педагогічні впливи з активністю самих дітей у пізнанні світу. Оскільки організоване навчання дошкільників відбувається у процесі спільної діяльності педагога з дітьми, то ця діяльність потребує *керівництва, спрямування з боку дорослого*, а саме: визначення цілей; прогнозування очікуваних результатів; мотивації пізнання; вибору змісту й окреслення його обсягів; створення розвивального середовища; надання навчально-пізнавальній діяльності позитивно-емоційного характеру; регулювання процесу пізнання та спрямування його на досягнення позитивних результатів; оцінювання індивідуальних досягнень дитини.

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному закладі не обмежується самими **заняттями** як найбільш відомою та популярною організаційною формою. Вона має здійснюватися також в інших формах роботи:

- *гурткова (секційна, студійна) робота;*

- **індивідуальна робота** навчально-пізнавального спрямування в повсякденні;
- **організовані дидактичні ігри** у повсякденному житті;
- **екскурсії** у природне і соціальне довкілля, **спостереження** у повсякденні;
- **елементарні дослід**, пошукові ситуації у повсякденному бутті тощо.

Для залучення дітей до цих форм організованого навчання у розпорядку дитячої життєдіяльності в дошкільному закладі *визначається зручний час* з урахуванням, зокрема, таких чинників: вік дітей; їхня оптимальна та максимальна працездатність у певні проміжки часу; поєднання з іншими видами організованої, самостійної діяльності та побутовими процесами; розподіл загальних навантажень упродовж дня, тижня тощо.

У контексті особистісно орієнтованого підходу до освітньої роботи з дошкільниками варто відмовитися від жорсткої регламентації, заорганізованості, задидактизованості навчально-пізнавальної діяльності дітей, надати їй вільнішого характеру. *Однак це не означає, що слід вилучати заняття як форму організованого навчання в сучасному дошкільному закладі. Воно має використовуватися цілеспрямовано, проте гнучко, без жорсткої регламентації у часі й просторі.*

Згідно з вимогами Державної базової програми – основного документа, через який реалізується Базовий компонент дошкільної освіти України і який регламентує надання освітніх послуг у всіх формах здобуття дошкільної освіти, – організоване навчання у формі занять проводиться, *починаючи з 3-го року життя*. Індивідуальні й підгрупові ігри-заняття проводяться уже на 1-му та 2-му роках життя.

Кількість і тривалість занять

Поступово, з дорослішанням дітей, *кількість і тривалість* занять

зростають:

- для дітей 3-го року життя – 1-2 заняття на день тривалістю 10-15 хв;
- для дітей 4-го і 5-го років життя – 1-2 заняття на день відповідно тривалістю 15-20 і 20-25 хв;
- у старшому дошкільному віці – 2-3 заняття на день впродовж 1-1,5 години щодня, тривалістю 25-30 (для дітей 6-го року життя) і 30-35 хв (для дітей 7-го року життя).

Тривалість занять можна збільшувати чи зменшувати залежно від коливань інтересу, бажань, працездатності дітей, складності завдань тощо. Аби не порушувати загальний розпорядок життєдіяльності, вчасно перейти до інших видів діяльності, не зруйнувавши при цьому започаткованої на занятті цілісності процесу пізнання, варто продовжити розпочату там навчально-пізнавальну діяльність у повсякденному житті, розгорнувши її в серії бесід, розмов, спостережень, ігор та інших форм роботи.

Найсприятливіший час для залучення дітей до організованих занять з огляду на закономірності у зміні працездатності, активності дитячого організму, особливості перебігу уваги, процесів пам'яті й мислення дітей – **це період у ранкові години від 9.00 до 11.00.** Виходячи з конкретної ситуації, окремі заняття можна переносити на другу половину дня або відразу планувати на цей період.

Щоб унормувати організовану навчально-пізнавальну діяльність, надати їй планового характеру та узгодити із загальним розпорядком дня, варто розробити на тиждень для різних вікових груп *орієнтовний розпорядок проведення занять.*

На відміну від сталого і, в цілому, непорушного розкладу уроків у школі розпорядок занять у дитсадку має бути **мобільним, динамічним, гнучким.** Його можна оперативно змінити, відкоригувати в ході

освітнього процесу, якщо того потребуватимуть конкретні обставини, не передбачені педагогом при складанні календарного плану. Орієнтовний тижневий розподіл занять **може бути тимчасовим, в нього можна періодично вносити необхідні корективи, зміни.**

Складаючи орієнтовний розподіл занять на тиждень, варто дотримуватися вироблених дошкільною дидактикою **правил.**

- На початку і в кінці тижня не планувати занять, що потребують значних інтелектуальних зусиль і пов'язані із значними навантаженнями на дитячу увагу, пам'ять, мислення.

- Максимальна кількість занять на день (2-3 залежно від віку) не має припадати на понеділок та п'ятницю.

- Визначаючи певну послідовність занять на день, слід раціонально чергувати фізичні, психічні, статичні й динамічні навантаження, а також різні види діяльності тощо.

Види занять

Системність, послідовність, різнобічність та цілісність навчання забезпечується впровадженням у практику роботи дошкільних навчальних закладів різноманітних *видів занять.*

І. За змістовими напрямками освітньої роботи

Можна зберегти традиційний розподіл занять: з мовленнєвого розвитку, ознайомлення з елементами грамоти, навколишнім світом та природою, формування елементарних математичних уявлень, з образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), фізичної культури, музичного виховання тощо. Цей розподіл співзвучний зі складовими змісту освітньої роботи, закладеними Базовим компонентом дошкільної освіти України, Державною базовою програмою.

Працюючи за Базовою програмою, доцільно було б визначати **види занять за лініями розвитку:**

- з *фізичного розвитку* (тобто фізична культура, валеологічне виховання);
- з *пізнавального розвитку* (ознайомлення з навколишнім, природою, логіко-математичний розвиток);
- з *мовленнєвого розвитку* (в т.ч. з навчання елементів грамоти);
- з *художньо-естетичного розвитку* (образотворча та музична діяльність) тощо.

Можливі й інші варіанти умовних назв занять за цим критерієм їх класифікації.

З позиції спрямованості змісту розрізняють такі заняття:

- *односпрямовані*, або *предметні* (з однієї галузі знань у межах певного виду діяльності). Вони дають можливість системно й послідовно формувати знання, уміння і навички з окремих сфер пізнання, у певних специфічних видах діяльності; ставлення, оцінки, інтереси, які потім ляжуть в основу самостійної дитячої діяльності та життєвої компетентності;

- *різноспрямовані*, або *міжпредметні* (поєднують у собі різні галузі знань і види діяльності). Вони мають інтегрований або комплексний характер, що й забезпечує в інтегрованих заняттях взаємопроникнення елементів одного виду діяльності, змістового напрямку в інший, а в комплексних – їх поєднання, чергування.

II. За дидактичними цілями розрізняють такі види занять:

- заняття на повідомлення нової інформації, формування нових знань і умінь;

- заняття на закріплення знань і раніше набутих умінь, систематизацію накопиченого досвіду;

- *змішані заняття*, що поєднують повідомлення нових знань, формування нових умінь із повторенням, закріпленням, систематизацією та застосуванням набутих знань, умінь, навичок;

- *підсумково-контрольні заняття*, що можуть проводитися періодично в кінці певного часового відтинку (квартал, півріччя, рік) або в кінці вивчення певної теми (при тематичному принципі планування й реалізації програмового змісту).

Їхня *мета* – оцінка розвивально-виховного ефекту освітньої роботи, визначення проявів компетентності вихованців у тих чи інших видах діяльності та сферах пізнання, про що свідчать продемонстровані дітьми на цих заняттях інтереси, ставлення, базові особистісні якості, знання, уміння, навички тощо.

Ці заняття можуть бути як різноспрямованими комплексними або інтегрованими, так і односпрямованими. На них не повинна домінувати атмосфера перевірки, екзаменування у формі регламентованих запитань, тестових вправ тощо. Це заважає дітям максимально самовиражатися і діяти природно. Найдоцільніше проводити підсумково-контрольні заняття, застосовуючи діяльнісний підхід, широкий арсенал практичних методів, ігрових прийомів у ситуаціях гри, сюрпризності, пошуку, вибору, експериментування. Зокрема, вони можуть проходити у формі ігор, вікторин, конкурсів, турнірів, в інших ігрових формах, які дають дітям можливість продемонструвати свої здобутки в розвитку й навчанні, партнерській взаємодії й невимушеному спілкуванні. Не варто перетворювати підсумкові заняттями на шоу, розваги для дорослих. Адже такий захід не стільки засвідчить індивідуальні досягнення і дасть простір для проявів інтелектуальної, пізнавальної, рухової, мовленнєвої активності дітей, скільки матиме показово-розважальний характер, проводиться за складеним заздалегідь сценарієм після серії репетицій.

III. За способом організації дітей заняття поділяються так:

- *фронтальні* (загальногрупові), що проводяться одночасно з усією групою дітей;

- *підгрупові* (їх ще називають груповими). Дітей організують по 8-

15 осіб – залежно від загальної кількості малюків у групі. Здебільшого групу розподіляють на 2 підгрупи, орієнтуючись на інтереси, ситуативні бажання, здібності дітей, інші суб'єктивні й об'єктивні чинники;

- **індивідуально-підгрупові** (індивідуально-групові). Група складається з 4-8 дітей, що й забезпечує можливість здійснювати до них диференційований та індивідуальний підходи;

- **індивідуальні**, що проводяться як з окремими дітьми (по одному), так і з маленькими підгрупами по 2-4 малят, яких об'єднують здебільшого для спільної індивідуальної навчально-розвивальної роботи за подібністю необхідних освітніх впливів. Індивідуальних занять передусім потребують діти раннього віку (особливо 1-го року життя), новачки у групах у період адаптації, діти після тривалої відсутності в дитсадку, ті, хто має низьку працездатність чи діти з уповільненим сприйманням, вадами психічного або фізичного розвитку, педагогічно занедбані та обдаровані діти.

IV. За специфікою поєднання і використання методів, прийомів, засобів навчання виділяють такі види занять:

- **комбіновані**. Проводяться з комбінуванням наочних, словесних, практичних методів і прийомів, різних засобів навчання – вправ, ігор, іграшкової, предметної, ілюстративної наочності, літературних, музичних творів тощо – залежно від віку вихованців, поставлених дидактичних, розвивальних, виховних цілей, змісту конкретного заняття з конкретною групою/підгрупою дітей. Такий характер можуть мати заняття з будь-якої лінії розвитку;

- **ігрові та сюжетно-ігрові**. На *ігрових* заняттях весь комплекс освітніх завдань розв'язується за допомогою спеціально дібраних ігор: (дидактичних, рухливих, елементів ігор-театралізацій, конструкторсько-будівельних та інших) або ігрових вправ, об'єднаних до того ж спільною темою, сюжетною лінією. Послідовність ігор визначається їхнім змістом

та методичними закономірностями побудови того чи іншого заняття з пізнавального, фізичного, мовленнєвого, соціально-морального розвитку та інших ліній. *Сюжетно-ігрові (сюжетні)* заняття насичуються ігровими ситуаціями, сюрпризними моментами, імітаціями та іншими ігровими прийомами подачі, закріплення, узагальнення програмового матеріалу. Всі, заплановані на це заняття, види роботи з дітьми, методи, прийоми і засоби мають підпорядковуватися єдиному сюжету, в основу якого можна покласти улюблені літературні твори, дитячі кіно- і мультфільми, реальні й вигадані ситуації з життя малюків. **Завважимо:** ігри, ігрові вправи як методи і засоби розвитку, навчання і виховання та різні ігрові прийоми застосовуються на заняттях будь-якого типу в усіх вікових групах у співвідношенні з іншими методами, прийомами і засобами, доцільними для конкретного віку. Їхня питома вага поступово зменшується від раннього до старшого дошкільного віку. Застосовуючи ігрові прийоми, важливо не замінювати навчально-пізнавальну діяльність грою, а зберегти її навчально-пізнавальну сутність, з усіма її особливостями, функціями;

- **домінантні** – заняття, в яких домінують певні засоби розвитку, навчання і виховання або види діяльності. Домінанту заняття визначають, як правило, певні пріоритети в його освітніх завданнях.

Кожне заняття може належати до кількох видів за відповідними критеріями класифікації, поданої вище.

Різноманітність видів занять дає практикам можливість створювати *безліч варіантів їх проведення* як організованого навчання дошкільників. Заняття в сучасному дитсадку відрізняються від шкільних уроків, не шаблонізовані, їх можна гнучко пристосувати до конкретного віку дітей, складу певної групи, індивідуальних уподобань і можливостей вихованців, предметного, природного й соціального середовища, пріоритетних завдань освітньої роботи з дітьми,

узгоджувати з іншими видами й формами організованої та самотійної дитячої діяльності.

Такі сучасні заняття цілком відповідатимуть концептуальним засадам організації життєдіяльності дошкільників з метою цілісного й збалансованого розвитку, проголошеним Державною базовою програмою. **Завдання педагогів дошкільних навчальних закладів – креативно застосувати свій теоретичний, методичний і практичний потенціал, аби щоразу робити навчання для своїх вихованців нестандартним, цікавим, захопливим.**

● **Організована трудова діяльність дошкільників**

Організована трудова діяльність дошкільників має велике розвивально-виховне значення впродовж усього дошкільного дитинства, хоча суспільної значущості набуває значно пізніше, коли людина досягне дорослого віку. *Привабливість для дошкільників праці як виду діяльності зумовлюється такими чинниками:* прагненням до самотійності, про яке дитина заявляє вже наприкінці другого року життя; інтересом до життя і праці дорослих; схильністю до наслідування і згодом – досягненням продуктивного результату діяльності.

Саме організована трудова діяльність дошкільнят сприяє формуванню в них *елементарної готовності до праці*, що проявляється в позитивному ставленні до дорученої або самотійно обраної справи, інтересі до неї, зацікавленості в успішному виконанні. Цей аспект особливо актуальний у зв'язку з підготовкою дошкільнят до систематичного шкільного навчання й упровадженням обов'язкової дошкільної освіти дітей з 5 років.

Організовуючи цей вид діяльності, педагог має враховувати її *специфіку*, яка полягає в тому, що дитяча праця тісно пов'язана з грою: вона виникає з гри, мотивується певними ігровими потребами, далі

розгортається у межах предметно-практичної діяльності й спершу зосереджена на процесі, а не на результаті. Поступово, із систематичним залученням дітей до різних видів трудової діяльності не лише через гру, а й через спеціальні організаційні форми праця відокремлюється від неї, набуває самостійного значення. Вона стає першим випробуванням сил, вправлінням у практичному діянні, коли з'являється розуміння значущості праці для близьких та інших людей, усвідомлення відносин відповідальної взаємозалежності та обов'язковості підпорядкування загальноприйнятим нормам, є можливість для проявів емпатії, формуються працелюбність, ініціативність, наполегливість, самовладання тощо. Дитина відчуває радість від корисності власної праці.

Організація трудової діяльності у дошкільному навчальному закладі спрямовується на розв'язання низки **завдань** пізнавального, соціально-морального, емоційно-ціннісного, мовленнєвого, фізичного, креативного розвитку. Це й ознайомлення із працею дорослих; формування уявлень про соціальну значущість праці; виховання на цій основі інтересу й поваги до праці інших людей, бажання долучитися до посильної трудової діяльності; формування мотиваційної готовності до трудових зусиль; елементарних трудових умінь і навичок; стимулювання до творчого застосування здобутих знань та вмінь у реальному житті; збагачення досвіду соціальної комунікації у процесі організованої і самостійної трудової діяльності; вдосконалення життєво важливих рухів, розвиток фізичних якостей тощо.

Види праці

З метою розв'язання поставлених освітніх завдань педагоги дошкільного навчального закладу планомірно залучають дітей до **різних видів праці**:

- самообслуговування;

- господарсько-побутової;
- праці в природі;
- ручної (художньої) праці.

Зазначені види організованої трудової діяльності реалізуються у таких *організаційних формах*:

- трудові доручення;
- чергування;
- колективна праця.

Доручення використовуються на кожному віковому етапі в усіх видах праці, протягом усього дня. Вони, як правило, надходять від дорослого і є різноманітними за складністю (прості, складні), способом організації дітей (індивідуальні або колективні), часом виконання (короткотривалі, епізодичні, довготривалі). Вихователь пропонує дітям різні за змістом доручення: пов'язані з іграми, організацією занять і побутових процесів, виконанням окремих прохань дорослих або дітей.

Чергування як більш складна форма організації праці порівняно з дорученнями запроваджуються з 5-го року життя. З урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей поступово залучають до чергувань у куточку живої природи, по заняттях, в їдальні, ігрових осередках тощо. На початковому етапі чергування організуються як праця дітей поруч за визначеним педагогом колом обов'язків і дій, а згодом дітей привчають самотійно домовлятися про розподіл завдань і разом відповідати за кінцевий результат.

Колективна праця організовується зі старшими дошкільниками 1-2 рази на тиждень. Це здебільшого господарсько-побутова, художня праця, праця у природі. Для колективної праці можна організовувати дітей як фронтально (усією групою), так і підгрупами. Важливо враховувати при цьому їхні індивідуальні особливості. Зокрема, доцільно об'єднувати дітей високого рівня співробітництва, активних з

однолітками низького рівня, які їм симпатизують, пасивнішими у взаєминах, а в різновікових групах варто до колективу старших дошкільників залучати молодших за віком для взаємозбагачення життєвого досвіду дітей обох вікових категорій.

Для організованої трудової діяльності дошкільнят у розпорядку життєдіяльності визначається зручний *час*: у ранкові та вечірні години, під час прогулянок у першій та другій половині дня, у періоди підготовки до прийому їжі, до занять і після них, вільної діяльності між окремими режимними процесами тощо.

Керуючи організованою дитячою працею, педагог спочатку формує у вихованців достатній рівень *виконавської дисципліни та виконавських дій*. З цією метою він, починаючи з молодших дошкільнят, пропонує близьку розумінню та потребам самих дітей мотивацію праці, зразки способів виконання основних дій і користування приладдям, пояснює послідовність операцій, допомагає дітям об'єднатися для спільного виконання завдань та розподілити обов'язки, виконувати трудові дії, підтримує кожну дитину вагомими для неї заохоченнями, схваленнями, у тому числі в присутності однолітків чи батьків. У разі потреби дає коректні поради та зауваження. Старших дошкільників необхідно послідовно і систематично підводити до більшої *самоорганізації, самоконтролю*. Для цього вихователь частіше звертається до досвіду самих вихованців, пропонуючи їм обґрунтувати важливість задуманої або дорученої справи, обрати раціональні способи виконання завдання й подбати про забезпечення своєї діяльності потрібними інвентарем та матеріалами, об'єднатися у групи й розподілити роботу з урахуванням можливостей та уподобань кожного, заохочує будь-які прояви співчуття, взаємодопомоги, ініціативи.

Підбиваючи підсумки праці дітей, важливо акцентувати їхню увагу на тому, що роботу виконано ретельно, якісно. І це не лише дає користь,

а й піднімає настрій як самим виконавцям, так і іншим людям. При цьому не варто уникати ситуацій, коли через чиюсь недбалість зазнали неприємностей чи могли їх зазнати інші. Це допоможе запобігти подібним прорахункам у майбутньому, адже переживши неприємні відчуття ніяковості, провини, сорому, діти чіткіше уявлятимуть негативні наслідки безвідповідального, формального виконання завдання, прагнутимуть надалі уникати помилок.

Використання різних видів та форм організованої трудової діяльності дошкільнят змалку пробуджує в них стійкий інтерес та потребу в продуктивній діяльності, що є *основою для свідомого наповнення власного буття змістовною, особисто й суспільно корисною самотійною трудовою діяльністю.*

Відповідно до чинної Державної базової програми не варто зводити життя дітей лише до участі в організованій діяльності, а навпаки, намагатися наповнити його цікавою та змістовною діяльністю самотійного, вільного типу упродовж кожного дня, надаючи малюкам можливість і право вибору: де, коли, скільки часу, з ким і як діяти.

Особистісний спосіб буття дошкільника не може бути забезпечений поза визнанням дитини суб'єктом власного життя, а отже, поза розвитком її свідомості та *самосвідомості*, спільності й *самобутності*, діяльності та *самодіяльності*. Ця суб'єктивність найповніше реалізується у діяльнісному бутті дитини, а найбільш активним малюк проявляє себе в умовах нерегламентованої, вільної діяльності за наявності ряду умов.

Самостійна, вільна діяльність

Це специфічний спосіб організації життєдіяльності дітей, яка розгортається у час, *вільний від організованих форм освітньої роботи* (в ранкові та вечірні години, на прогулянках, в інші моменти дозвілля), як правило, *з ініціативи та за бажанням самих малюків.* У діяльності

такого типу вони самотійно визначають цілі, завдання, засоби і план втілення свого задуму, проявляють здатність до самоконтролю, самоаналізу та самооцінки виконання.

Необхідність самотійної вільної діяльності зумовлюється *природною потребою дошкільника в інтимізації буття*, у можливості не тільки усамітнюватися, а й мати час, який можна використати на власний розсуд, залишившись без прямого контролю з боку дорослого, а також самотійно закріпити вже набутий досвід, проявити чи певною мірою перевірити рівень своєї компетентності та самоствердитися.

Самотійна діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі може бути як *індивідуальною*, так і *груповою (колективною)*, коли дитина сама реалізовує власний інтерес, задум в обраному виді діяльності або об'єднується з іншими дітьми за спільністю бажань, намірів, планів, уподобань та взаємними симпатіями.

Виділяють такі види самотійної дитячої діяльності: ігрова, пізнавальна, трудова, художня (образотворча, музична, музично-ритмічна, театралізована, художньо-мовленнєва), комунікативно-мовленнєва, рухова тощо. Вони мають відобразитися в календарних планах роботи вихователів як самотійна ігрова, самотійна пізнавальна, самотійна трудова та інші діяльності.

Самотійна діяльність дошкільнят нерідко буває *синтетичною*. Поєднання різних видів діяльності дає дітям можливість повніше реалізувати свій руховий, мовленнєвий, художній та інший досвід.

Проявами змістовної самотійної діяльності високого рівня – є уміння дітей зайняти себе у вільний час різноманітними видами діяльності, мотивувати свою діяльність, підготувати потрібне для його реалізації приладдя, іграшки, матеріали, об'єднатися з товаришами для спільного виконання наміченого, домовитися про розподіл обов'язків чи ролей, довести задумане до кінця, адекватно оцінити здобутий

результат. Змістовна самоорганізована вільна діяльність налагоджується поступово, з дорослішанням дітей і набуттям ними досвіду, самостійності, ініціативності, креативності та інших особистісних базових якостей (водночас саме вільна, нерегламентована діяльність сприятлива для формування цих якостей).

Зміст і рівень будь-якої самостійної діяльності дітей залежать від різних чинників. Наведемо їх:

- досвід володіння певним видом діяльності, життєвої компетентності дитини взагалі;
- наявність розвивального предметно-ігрового, природного, соціального середовища, врахування простору власного “Я” кожного малюка;
- психологічно й методично компетентне керівництво з боку дорослого.

Життєва компетентність, досвід дошкільників у володінні певним видом діяльності – основа для виникнення їхньої самостійної діяльності та її змістовного розгортання, оскільки допомагає дітям адекватно, конструктивно, ефективно діяти і в умовах такої діяльності задовольнити свої потреби, інтереси, прагнення, спираючись на власні можливості. При цьому істотного значення набувають різноманітні *життєві враження*, що залишають позитивний емоційний слід у дитячій свідомості і дають дітям можливість самим моделювати подібні життєві ситуації й міжособистісні стосунки, використовувати у вільній діяльності запозичені зразки поведінки та способи дій. **Варто пам’ятати: на дитячу свідомість не менший вплив мають негативні емоції, враження від подій, явищ довкілля, спілкування, які відповідно негативно позначаються на змісті самостійної діяльності дітей.** Ось чому важливо насичувати дитяче повсякдення позитивними

емоціями та враженнями, своєчасно й мудро реагувати на дитячі негативізми, гасити конфлікти, дбати про гідні приклади поведінки для наслідування.

Ігровий, художній, руховий досвід, досвід спілкування, експериментування і т. ін. як складові життєвої компетентності дітей формуються як у процесі поступового накопичення життєвих вражень, позитивних емоцій, так і через набуття *знань, необхідних умінь, навичок* діяльності, вироблення певних *ставлень, оцінок, інтересів* тощо. Найсприятливіші умови для цього створюються у різних формах *організованої педагогом діяльності*. Ось чому важливо посилити увагу до якісного проведення, насичення освітнім змістом не лише навчально-пізнавальних занять, а й таких повсякденних форм роботи, як спостереження, екскурсії, бесіди й розмови, різноманітні ігри, індивідуальна й гурткова робота, організація елементарних дослідів, чергування, колективна праця, побутові процеси тощо.

Не підготовлені до певного виду діяльності діти, залишившись без опікування та контролю з боку дорослого, не можуть заповнити своє дозвілля цікавою справою, сприятливою для саморозвитку, навіть маючи вільний час і вдосталь іграшок. Адже самовиявлення дітей неможливе, якщо в них не сформовано достатнього запасу спеціальних знань, базових умінь та автоматизованих навичок, а також за відсутності навичок самоорганізації (визначитися з планами й задумами, вибрати зручне місце для самостійних занять, підготувати потрібні іграшки, матеріали чи обладнання тощо), уміння домовлятися з партнерами про спільну діяльність, розподіляти ролі чи обов'язки, обговорювати хід та результати, мотивувати власні оцінки, проектувати перспективи продовження розпочатої справи, звертатися по допомогу, пораду тощо.

Предметно-ігрове та *природне середовище*, домірно насичене та раціонально облаштоване, є не лише фоном для розгортання вільної

діяльності дітей, а й стимулом, спонуканням до самотійних занять. Відповідна вікові малюків добірка іграшок, ігрового та фізкультурного обладнання, спортивного інвентарю, реманенту для дитячої праці, приладдя і матеріалів для ліплення, малювання, аплікування, конструювання та дизайнерства, атрибутів для рухливих і творчих ігор, зручне розміщення всього цього у доступних місцях, без скупчення, на достатніх площах групових приміщень, ігрових майданчиків і ділянок, приваблюють дітей, підказують їм творчі задуми, допомагають елементарно зорієнтуватись в ситуації вибору й викликають прагнення до змістовної зайнятості, виключають виникнення безпідставних суперечок та конфліктів.

Важливим компонентом розвивального простору, сприятливого для виникнення та розвитку вільної дитячої діяльності, є **соціальне оточення** – коло спілкування з дітьми та дорослими. При цьому з віком значення дитини-партнера для малюка зростає, адже він поступово переходить від *діяльності поряд* до *діяльності разом*, у нього формується потреба в товаришах по грі, співрозмовниках для обговорення здобутих вражень, партнерах і помічниках для спільного господарювання тощо, хоча при цьому навіть комунікабельні, колективістські малята іноді відчують потребу усамітнитися й чимось зайнятися наодинці. Довірчі стосунки, особистісні контакти з дорослими (персоналом дошкільного закладу, батьками) також наповнюють соціальне середовище дошкільнят і впливають на зміст і рівень їхньої самотійної діяльності, оскільки на тлі позитивної динаміки розвитку таких стосунків від довіри малюка дорослому до довіри дитині з боку дорослого поступово закладаються базові якості особистості (самостійність, відповідальність, креативність, самовладання, справедливість, розсудливість, людяність та ін), необхідні для самовиявлення і самореалізації дитини в її вільному діяльнісному бутті.

Беручись за створення розвивального простору для самостійної дитячої діяльності, варто враховувати значення такого його складника, як *середовище власного “Я”*. Зовнішнє “Я” (усе, що дитина вважає за своє, власне, їй належне) та внутрішнє “Я” (духовно-душевне: стани, настрої, емоції, почуття, потреби, інтереси, цінності та ін) зумовлюють вплив дитини на саму себе: допомагають чи заважають саморозвитку. В умовах вільної, неформалізованої діяльності таке самовиявлення дитячої особистості, її власного “Я” найімовірніше. Воно може бути і позитивним, і негативним, а відтак потребує уваги з боку дорослого, аби спрямувати дитину на самостійні прояви всіх видів активності, вольових зусиль, комунікативних здібностей, соціально-моральної поведінки, задовольнити потребу особистості у визнанні, проявів своїх емоцій та дати змогу повправлятися у володінні ними.

Без участі дорослого неможливо забезпечити належний рівень самостійної діяльності дошкільників та домогтися її змістовності. Ось чому вихователь фактично є її керівником.

Керівництво самостійною (вільною) діяльністю дітей

Розрізняють пряме і непряме.

Пряме (безпосереднє) керівництво здійснюється під час самостійної дитячої діяльності. Воно передбачає застосування певних прийомів, спрямованих на розв’язання таких педагогічних завдань:

– допомогти малюкам обрати близький до їхніх уподобань, співзвучний з настроєм та конкретною ситуацією вид діяльності, визначитися з конкретним її змістом;

– допомогти порадами, підказками, як обрати зручне для самостійних занять місце, потрібні атрибути, іграшки, приладдя, обладнання з урахуванням бажань, інтересів, претензій різних дітей так,

аби діти не заважали одне одному і запобігти таким чином виникненню конфліктів;

- у разі потреби націлити малят на раціональні способи дій, зручний порядок виконання наміченого завдання або творчого задуму;

- посприяти об'єднанню дітей для спільної діяльності, якщо їхні бажання збігаються, або, навпаки, розвести їхню діяльність у просторі й часі за потенційної можливості виникнення конфліктної ситуації;

- періодично вносити зміни до змісту обраної діяльності, варіювати способи виконання;

- спрямовувати дітей на об'єктивну самооцінку та визначення перспективи продовження обраної справи в інший час;

- забезпечити оптимальні фізичні й психічні навантаження на дітей, чергування навантажень та відпочинку, мотивувати своєчасну зміну статичних положень й динамічних занять, видів діяльності тощо.

Здійснюючи безпосереднє керівництво вільною діяльністю, не варто надмірно опікувати дітей, часто втручатися в їхні дії та постійно коригувати стосунки. Натомість бажано надавати малятам більше самостійності, можливість проявляти власну активність і креативність, не пригнічувати їхню ініціативу. Кожний педагог має усвідомити, що “рушієм розвитку була, є і буде самоактивність дошкільника, творчий, а не репродуктивний її характер” (Коментар до Базового компонента дошкільної освіти України).

Непряме (опосередковане) керівництво дитячою самостійною діяльністю з боку вихователя відбувається поза її часовими межами і виражається у створенні умов для появи й подальшого якісного перебігу цієї діяльності. Ось ці умови:

- систематична робота зі створення достатнього запасу вражень про довкілля, знань, умінь, навичок, ставлень до навколишнього світу і

самих себе, формування життєвого досвіду в процесі організації життєдіяльності в дошкільному закладі, вдома та за їх межами;

– методично грамотне, педагогічно виважене облаштування розвивального природного й предметно-ігрового середовища, яке б спонукало до самостійних занять різними видами діяльності, приваблювало й зацікавлювало, давало поштовх дитячій уяві та фантазії; організація навколо дитини соціального простору, насиченого відповідними віку контактами з однолітками, молодшими і старшими за віком дітьми, рідними й близькими, а також сторонніми дорослими людьми; охорону й плекання внутрішнього світу кожної дитини та визнання її права вважати своєю певну частину довкілля;

– періодична зміна розвивального середовища внесенням до нього нових компонентів (іграшок, обладнання, рослин, організації нових знайомств) та його переобладнання; раціональне розміщення різних компонентів цього середовища у фізичному просторі, що не лише спонукало б до вільного вибору виду діяльності й задовольняло потреби різних дітей у проявах різних видів активності, а й уможливило інтимізацію дитячого життя.

Якщо опосередковане (непряме) керівництво самостійною дитячою діяльністю зберігає актуальність на всіх етапах дошкільного дитинства, то безпосереднє (пряме) домінує у ранньому та молодшому дошкільному віці. У старшому дошкільному віці за умови своєчасно розпочатої роботи з організації самостійної діяльності дітей прийоми прямого керівництва застосовуються менше – лише за потребою конкретної ситуації. **Вихователі не повинні пускати на самоплив вільну діяльність дітей. Вони мають дбати про виведення її на гідний рівень, відповідний віку та індивідуальним можливостям вихованців.** При цьому від педагога вимагається особливі уважність та спостережливість, щоб своєчасно помітити, виявити в процесі

самотійної діяльності спеціальні здібності, ранню обдарованість у дошкільників та разом з батьками посприяти їхньому подальшому розвитку.

Висновки

Отже, спільне буття дорослого і дитини у дошкільному навчальному закладі має раціонально, у співвідношенні, відповідному вікові, рівню розвиненості, вихованості і навченості, інтелектуальним, естетичним, соціальним, комунікативним домаганням дітей, поєднувати у собі організовану, ініційовану дорослим та самотійну, вільну діяльність дошкільників. Таке виважене, обґрунтоване поєднання різних видів організованої і самотійної діяльності спроможне забезпечити втілення компетентнісного підходу в дошкільній освіті й формування того соціального портрета дошкільника, який очікується як результат системи освітніх впливів на межі старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Ольга Петрівна Долинна

начальник відділу
науково-методичного забезпечення
змісту дошкільної освіти
ІТЗО МОН України

Олена Вікторівна Низковська

методист вищої категорії
відділу науково-методичного
забезпечення змісту дошкільної
освіти ІТЗО МОН України.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі”/
Наук. кер. та заг. ред. **О. Л. Кононко.** – 3-є вид. випр. – К.: Світич,
2009. – 430 с.
2. **Поніманська Т. І., Дичківська І. М.** Дошкільна педагогіка.
Практикум. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів, спеціальність “дошкільне виховання”. – К.: Видавничий
дім “Слово”, 2004. – 352 с.
3. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний
посібник за ред. Н. В. Гавриш; авторський колектив: **Н. В.**
Гавриш, О. О. Лінник, Н. В. Губанова. – Луганськ: Альма-матер,
2007. – 496 с.